

מוטי לרנר

חשבון נפש הכרחי

פיתחנו מנגנון יעיל מאד לטשטוש הכרעה מוסרית באמצעות נוסחאות וסיסמאות קליטות ופשוטות המחלחלות בקלות אל השיח הפוליטי, ונטמעות בו עד שהן הופכות לאמיתות.

כיצד קורה שצה"ל מבצע בעזה מעשים חמורים ביותר החשודים כפשעי מלחמה, הורג מדי יום עשרות אזרחים תמימים, נשים וילדים, והדבר לא מעלה אפילו תהייה בקרב רובנו? איך הגענו לידי כך שמנגנון השיפוט המוסרי של רובנו איבד את יכולת התפקוד שלו, ואנחנו מכנים בלי היסוס את פעולות הצבא בשמות המטשטשים את חומרת המעשים, מבלי לשאול שאלות פשוטות ויסודיות על טיבם? אפשר כמובן לומר שזהו טבעו של האדם, שכאשר הוא מותקף הוא מאבד את המידתיות, והוא מאמץ לעצמו מוסר פרימיטיבי – הבא להרגך השכם להורגו. לא רק אותו, אלא גם את בני משפחתו. את השכנים שלו והחברים שלו והמכרים שלו. לצערי, נראה לי שההסבר הזה פשטני. הכשל המוסרי שלנו מחייב בחינה הרבה יותר עמוקה.

ראשית, עלינו להכיר בכך שכשל זה לא נוצר היום. ראשיתו במלחמת העצמאות. הוא המשיך והתפתח במלחמות שאחריה, ובעיקר ביניהן. פיתחנו מנגנון יעיל מאד לטשטוש הכרעה מוסרית באמצעות נוסחאות וסיסמאות קליטות ופשוטות המחלחלות בקלות אל השיח הפוליטי, ונטמעות בו עד שהן הופכות לאמיתות. לגבי עצמנו אנחנו אומרים למשל: זו מלחמת אינ ברירה, נשקנו טהור, שדרות מגנה על תל אביב, דמנו איננו הפקר, נקמת דם ילד קטן לא ברא השטן. לגבי הפלסטינאים אנחנו אומרים: אין עם מי לדבר. הם רוצים להשליך אותנו לים. הם מבינים רק כוח, מה שהם לא מבינים בכוח, הם יבינו ביתר כוח. הם לא החמיצו שום הזדמנות להחמיץ הזדמנות, הם מטורפים צמאי דם, הם קנאים אכזריים, וכולי וכולי. המאפיין את האמירות האלה הוא פשטנותן ושטחיותן. הן לא מתארות את המציאות שאנו חיים בה – שהיא מציאות מורכבת, מלאה במיתוסים, בחרדות קיומיות, ובזיכרונות טראומטיים המחייבים פענוח עמוק. אבחנה זו מצביעה על הסיבות האמיתיות לכשל המוסרי העמוק שלנו: ההשטחה הבלתי נסבלת של הדיון הפוליטי, המסרסת כל אפשרות של פתרון פוליטי מהותי.

תהליך ההשטחה הזה מסוכן ביותר. לא רק שהוא מונע פתרון פוליטי לסכסוך, אלא הוא גם מעוות את יכולתנו להבחין בחומרת מעשינו. וככל שחולפות השנים, מעשים אלה נעשים חמורים יותר. הקלות שבה אנו הורגים אלפי אזרחים – ביניהם נשים וילדים חסרי אונים – מעידה לאן התדרדרנו. אנחנו כולאים מיליון ושמונה מאות אלף בני אדם בתנאי קיום מחפירים, בלתי נסבלים ובלתי אנושיים. במלחמה הזאת גרמנו נזק נורא לתשתית החיים של

החברה האזרחית בעזה. כל מי שצופה בכתבות של רשתות טלביזיה זרות רואה תמונות מזעזעות של הרס מערכת הבריאות, הרס בתי החולים האזרחיים, הרס מבני ציבור, בתי ספר, הרס בתי מגורים, תמונות של הרוגים ופצועים מוטלים ברחובות, מבלי שאיש מסוגל לטפל בהם. ואצלנו מריעים בסיפוק. אי אפשר יותר להתחמק מן האמת הנוראה: אנחנו רוצחים בהם ומתעללים בהם באכזריות מפלצתית. אנחנו כמוכן טורחים לכבס את המעשים במילים: אין לנו ברירה, אנחנו מגנים על עצמנו ונאבקים על קיומנו- מילים המטשטשות את חומרת המעשים, ומתכחשות למשמעותם המוסרית.

אכזריות נוראה זאת אינה מתגמדת לנוכח האכזריות המתפרצת בחברה הפלסטינית ובחברה הערבית שבמרחב סביבנו. הנמקת האכזריות שלנו באכזריות סביבנו, גורמת לביטויי אכזריות קשים יותר בתוכנו, שגם אותם אנחנו מנמקים במתרחש סביבנו, וכך יוצרים בקרבנו אכזריות שהולכת ומסלימה. הוכחה להסלמה הזאת היא העלייה המזעזעת במספר הפגזים ובמשקל הפצצות שהמטרנו על עזה לעומת מספר הפגזים ומשקל הפצצות שהמטרנו על לבנון ב-2006. המלחמה בעזה חשפה את היותנו חברה חסרת חמלה שרבים מאד מן הפרטים בה הם בני אנוש חסרי חמלה, שליכם גס בסבלם הנורא של מיליוני שכניהם שמעבר לגבול. הכשל הזה חייב להניע את אמות הסיפים. לצערי, אמות הסיפים לא נעו כחוט השערה.

אני רוצה להאמין שאנחנו עדיין חיים בחברה שבה אזרחים קוראים ספרים והולכים לתיאטרון ולקולנוע. כשאזרחים אלה קוראים ספר או רואים הצגה וסרט, אפשר לפרוץ את מסך הסיסמאות המדהדות בשיח הציבורי, לחדור אל ליבם ותבונתם, ולפנות אל העמוק והמורכב שבהם.

מה יכולים סופרים, משוררים, מחזאים ואמנים לעשות? אנחנו יכולים כמוכן להתכנס ולמחות, להפגין, לחתום על עצומות. אולי אפילו להקים אוהל ליד הכנסת ולפתוח בשביתת רעב. אלה הן פעולות מיידיות, אבל השפעתן מוגבלת. מנהיגינו הנחושים והבטוחים בעצמם מעדיפים להאזין לקולות אחרים. התקשורת המשתפת פעולה עם הממשלה לא תשרר את התמונות הללו.

לעומת זאת עומדת לרשותנו אסטרטגיה אחרת, ארוכת טווח, המשתמשת בכישורינו הייחודיים, ועשויה ברבות הימים ליצור שינוי מהותי. מטרתה של אסטרטגיה זו היא להעמיק את השיח הציבורי הפוליטי באמצעות הספרות והאמנות. אני רוצה להאמין שאנחנו עדיין חיים בחברה שבה אזרחים קוראים ספרים והולכים לתיאטרון ולקולנוע. כשאזרחים אלה קוראים ספר או רואים הצגה וסרט, אפשר לפרוץ את מסך הסיסמאות המדהדות בשיח הציבורי, לחדור אל ליבם ותבונתם, ולפנות אל העמוק והמורכב שבתוכם. אסטרטגיה זו איננה מיועדת רק לזמן מלחמה. היא חייבת להיות אסטרטגיה עקבית ומתמשכת. היינו חייבים לנקוט בה מאז 1948. אם נצליח להעמיק באמצעות אמנותנו את השיח הפוליטי בישראל, הנוסחאות והסיסמאות המרדדות ומנטרלות אותו תתפוגגנה.

ניר רון (מימין) ואיתי זבולון בדוחקי הקץ, מחזהו של מוטי לרנר שהועלה בחאן בבימוי רוני ניניו

איך מעמיקים את השיח הציבורי באמצעות האמנות? יוצרים חומרים המעמיקים אותו. חמרים המתייחסים להיסטוריה של הקונפליקט הישראלי פלסטיני, לערכים הדו-צדדיים העומדים בבסיסו, ובעיקר לנרטיבים השונים שנוצרו בעקבותיו. אמנות העוסקת בחומרים פוליטיים יכולה להיות אמנות עמוקה – למרות ספקנותם של כמה מבקרי אמנות פרובינציאליים. אנחנו חייבים לעסוק בתהליכים העומדים בבסיס קיומנו כאן: התפתחות הציונות, השואה, מלחמת העצמאות, היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינאים, מלחמת ששת הימים ותוצאותיה, ההתנחלות ותוצאותיה, מלחמת יום כיפור, המלחמות בלבנון, האינתיפאדות, המשא ומתן לשלום, ועזה. כן. עזה. שיח ציבורי עמוק בנושאים הללו הוא גורלי עבורנו.

אינני יכול שלא להביע אכזבה מן העובדה שרוב התיאטרונים בישראל מעלו באחריותם כלפי צופיהם, ולא נטלו חלק ביצירת שיח אמנותי פוליטי אינטנסיבי, שהוא כה הכרחי עבורנו. במקום זאת בחרו התיאטרונים להעלות מחזות אסקפיסטים שקיבעו את רדידות השיח הציבורי, והשאירו אותו בידיהם של פוליטיקאים ודוברים, ש ציבור חושב ונוקט עמדה הוא סכנה נוראה בעבורם. אין כאן פתרון קסם. אנחנו חייבים לוותר מעט על הצורך הטבעי והבסיסי שלנו לעסוק בעולמנו הפרטי, ומתוך בחירה מודעת לחזור ולעסוק בעקשנות, בהתמדה ובאומץ במפגש בין עולמנו הפרטי היקר לנו לבין העולם שבו אנחנו חיים, ולתרום בכך ליצירת שיח ציבורי העוסק בבעיות הקולקטיביות המסכנות את קיומנו. בהעמקת השיח הפוליטי נציל את נפשותינו.